

UCHWAŁA Z DNIA 24 STYCZNIA 2001 R.
I KZP 47/2000

I. Świadek uprawniony do odmowy zeznań na podstawie art. 182 § 1 k.p.k. może korzystać z tego prawa także po rozpoczęciu pierwszego zeznania na pierwszej rozprawie przed sądem pierwszej instancji, z tym że w razie złożenia takiego oświadczenia po tym terminie, poprzednio złożone zeznania tego świadka mogą służyć za dowód i być odtworzone (art. 186 § 1 k.p.k.).

II. W razie zaistnienia takiej sytuacji, podstawą odczytania uprzednio złożonych zeznań jest interpretowany *a contrario* art. 186 § 1 k.p.k.

Przewodniczący: sędzia SN A. Konopka.

Sędziowie SN: P. Hofmański (sprawozdawca), P. Kalinowski.

Prokurator Prokuratury Krajowej: R. Stefański.

Sąd Najwyższy w sprawie Rafała G. i Marcina C., po rozpoznaniu, przekazanych na podstawie art. 441 §1 k.p.k., przez Sąd Okręgowy w P., postanowieniem z dnia 10 października 2000 r., zagadnień prawnych wymagających zasadniczej wykładni ustawy:

„1. Czy w postępowaniu prowadzonym po uchyleniu wyroku i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania osoba najbliższa dla oskarżonego ma prawo do odmowy zeznań (art. 182 § 1 k.p.k.), mimo że przed rozpoczęciem pierwszego zeznania na rozprawie toczącej się pierwszy raz przed sądem I instancji z prawa tego nie skorzystała i złożyła zeznania (art. 186 § 1 k.p.k.)?”

W przypadku pozytywnej odpowiedzi na pierwsze pytanie:

„Czy w takiej sytuacji możliwe jest ujawnienie na rozprawie zeznań złożonych poprzednio przez tę osobę przed sądem i w postępowaniu przygotowawczym, a jeżeli tak, to na jakiej podstawie prawnej winno to nastąpić?”

u c h w a l i ł udzielić odpowiedzi j a k w y ż e j.

U Z A S A D N I E N I E

I. Przedstawione Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne wyłoniło się na tle następującego układu procesowego. W postępowaniu przed Sądem Rejonowym w G., jako sądem pierwszej instancji, przeciwko Rafałowi G. i Marcinowi C. złożyli zeznania w charakterze świadków Janusz G. oraz Katarzyna G., będący dla oskarżonego Rafała G. osobami najbliższymi w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. Wyrok uniewinniający, który zapadł po rozpoznaniu tej sprawy w dniu 24 grudnia 1997 r., został następnie uchylony wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w P. z dnia 21 kwietnia 1998 r., a sprawa przekazana została do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu w G. Na rozprawie w postępowaniu ponownym w dniu 6 października 1998 r. świadkowie Janusz G. oraz Katarzyna G. złożyli zeznania po raz wtóry. W dniu 27 lipca 1999 r. Sąd Rejonowy, rozpoznający dotąd sprawę w składzie jednoosobowym, postanowił o rozpoznaniu sprawy w składzie trzech sędziów z uwagi na to, iż postępowanie przygotowawcze w sprawie trwało dłużej niż dwa miesiące (art. 474 § 2 k.p.k.). W związku z tym, od dnia 20 stycznia 2000 r. sprawa rozpoznawana była od początku. Wezwani w tym dniu świadkowie Janusz G. oraz Katarzyna G. oświadczyli, że korzystają z przysługującego im prawa do odmowy zeznań (art. 182 § 1 k.p.k.). W konsekwencji, dokonując ustaleń faktycznych, Sąd

Rejonowy pominął ich zeznania złożone uprzednio. W dniu 4 lipca 2000 r. zapadł wyrok skazujący obojgu oskarżonych za przestępstwo zakwalifikowane z art. 158 § 1 k.k.

Rozpoznając apelację od powyższego wyroku, wniesioną przez obrońcę oskarżonych, Sąd Okręgowy powziął, wymagającą – jego zdaniem – zasadniczej wykładni ustawy, wątpliwość zwerbalizowaną w przytoczonych pytaniach prawnych.

II. Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Formułując dwa pytania prawne Sąd Okręgowy w P. słusznie założył, że drugie z nich aktualizuje się jedynie wówczas, gdyby odpowiedź na pierwsze była pozytywna. Jeśli bowiem Sąd Najwyższy zająłby stanowisko, iż prawo do odmowy zeznań zagwarantowane w art. 182 § 1 k.p.k. ograniczone jest terminem określonym w art. 186 § 1 k.p.k., bezprzedmiotowe byłoby poszukiwanie prawnej podstawy ujawnienia zeznań złożonych uprzednio przez osobę korzystającą z prawa do ich odmowy. W sytuacji bowiem, w której odmowa zeznań nie znajduje podstawy prawnej, sąd może skorzystać z możliwości proceduralnej, przewidzianej w art. 391 § 1 k.p.k.

III. Nie ulega wątpliwości, iż zagadnienie wzajemnej relacji między art. 182 § 1 k.p.k. i art. 186 § 1 k.p.k. jest zagadnieniem prawnym wymagającym zasadniczej wykładni ustawy w rozumieniu art. 441 § 1 k.p.k., a od odpowiedzi na dotyczące tego zagadnienia pytanie zależy rozstrzygnięcie sprawy. W toku przeprowadzanej przez Sąd Okręgowy kontroli odwoławczej konieczne jest bowiem zajęcie stanowiska co do tego, czy świadkowie Janusz G. i Katarzyna G. w ogóle byli uprawnieni do skorzystania z prawa do odmowy zeznań na rozprawie w dniu 20 stycznia 2000 r. Wprawdzie kwestia związana z zeznaniami świadków Janusza G. i Katarzyny G. nie została podniesiona w apelacji od wyroku Sądu Rejonowego w G., to jednak Sąd odwoławczy nie jest związany granicami podniesionych zarzutów

(art. 433 § 1 k.p.k.) i kwestię tę, z uwagi na zaskarżenie wyroku Sądu Rejonowego w całości, musi rozważyć.

Zdaniem Sądu Najwyższego, brak jest podstaw do przyjęcia, iż prawo do odmowy zeznań zagwarantowane osobom najbliższym dla oskarżonego w art. 182 § 1 k.p.k. jest ograniczone temporalnie. Ograniczenia takiego nie zawiera przepis art. 182 § 1 k.p.k., ani też żaden inny przepis kodeksu postępowania karnego. W szczególności ograniczenia takiego nie można dopatrywać się w treści art. 186 § 1 k.p.k., jako że przepis ten dotyczy zupełnie innej kwestii, a mianowicie kwestii granic dopuszczalności procesowego wykorzystania zeznań złożonych przez osoby uprawnione do odmowy ich składania, jeżeli oświadczą, że korzystają z tego uprawnienia dopiero po rozpoczęciu pierwszego zeznania na rozprawie przed sądem pierwszej instancji. Przepis ten nie określa natomiast prekluzyjnego terminu dla skorzystania z prawa do odmowy zeznań (odmiennie T. Grzegorzcyk: Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 1998, s. 380). Przepis art. 182 § 1 k.p.k. jest przepisem o charakterze gwarancyjnym i w związku z tym nie można – w drodze wykładni art. 186 § 1 k.p.k. – wynikającej z niego gwarancji ograniczyć.

Przy przyjęciu powyższej interpretacji pojawia się pytanie o celowość uregulowania zawartego w art. 186 § 1 k.p.k.. Wątpliwości nasuwać może w szczególności sensowność gwarancji przysługującej świadkowi uprawnionemu do odmowy zeznań w sytuacji, gdy sądowi wolno jego uprzednio złożone zeznania odtworzyć i wykorzystać dowodowo. Podzielając częściowo tę wątpliwość, należy stanąć na stanowisku, iż gwarancja ta, działająca po przekroczeniu terminu określonego w art. 186 § 1 k.p.k. jedynie *pro futuro*, ma jednak sens. Gwarantując świadkowi prawo do odmowy zeznań w tej fazie postępowania, ustawodawca uwalnia go od dylematu, który mógłby stać się jego udziałem w sytuacji, gdy po złożeniu pierwszego zeznania na rozprawie głównej nie byłby skłonny zeznania tego później

podtrzymać. Ponadto, korzystając z prawa do odmowy zeznań, świadek nie może być karany za odmowę ich składania na podstawie art. 285 § 1 i art. 287 § 2 k.p.k. ani też nie można wobec niego stosować sankcji o charakterze wymuszającym (art. 285 § 2 k.p.k.). Rozwiązanie przyjęte w art. 186 § 1 k.p.k. – podobnie jak i gwarancja przewidziana w art. 182 § 1 k.p.k. - stanowi zatem wyłom w dążności do realizacji zasady prawdy materialnej na rzecz ochrony interesów świadka, w szczególności więzów rodzinnych wiążących go z oskarżonym.

Przyjęcie odmiennej interpretacji relacji zachodzącej między art. 182 § 1 k.p.k. i art. 186 § 1 k.p.k. musiałoby oznaczać konieczność zaakceptowania jednej z dwóch możliwości, z których żadna – zdaniem Sądu Najwyższego – do zaakceptowania się nie nadaje. Pierwsza z tych możliwości wiązałaby się z przyjęciem, iż uprawnienie do odmowy składania zeznań wynikające z art. 182 § 1 k.p.k. jest limitowane czasowo w związku z treścią art. 186 § 1 k.p.k. Takie zapatrywanie – jak już wskazano – nie może być zaakceptowane w szczególności z tego powodu, że w art. 182 § 1 k.p.k. żadnych czasowych granic korzystania z przewidzianej w nim gwarancji nie przewidziano. Oznaczałoby ponadto nadmierne ograniczenie gwarancji przysługujących świadkowi kosztem pełniejszej realizacji dyrektywy, według której sąd powinien w procesie karnym dążyć do ustalenia prawdy (art. 2 § 2 k.p.k.). Druga rysująca się możliwość sprowadzałaby się do uznania, iż także wówczas, gdy oświadczenie o skorzystaniu z prawa do odmowy zeznań złożone zostało po rozpoczęciu pierwszego zeznania na rozprawie przed sądem pierwszej instancji, odczytanie uprzednio złożonych zeznań świadka nie byłoby dopuszczalne. To z kolei rozwiązanie nie może być zaakceptowane, gdyż stoi mu na przeszkodzie wyraźne brzmienie art. 186 § 1 k.p.k. (którego dyspozycja byłaby wówczas po prostu zignorowana), a ponadto stanowiłoby zbyt daleko idącą koncesję na rzecz

realizacji gwarancji procesowych świadka za cenę ograniczenia zasady prawdy.

IV. Inną kwestią jest interpretacja pojęcia „przed rozpoczęciem pierwszego zeznania na rozprawie przed sądem pierwszej instancji”. W realiach sprawy, w której wyłoniło się rozstrzygane zagadnienie prawne, istotne jest w szczególności to, jakie są konsekwencje odmowy składania zeznań, przez osoby do tego uprawnione na podstawie art. 182 § 1 k.p.k., na rozprawie po uchyleniu wyroku i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania. Rysuje się także zagadnienie, czy odmowa składania zeznań owo-cująca konsekwencjami określonymi w art. 186 § 1 k.p.k., dopuszczalna jest wówczas, gdy sąd zdecyduje o prowadzeniu rozprawy od początku (w rozpoznawanej sprawie nastąpiło to w związku z postanowieniem Sądu Rejonowego w G. z dnia 27 lipca 1999 r., wydanym na podstawie art. 474 § 2 k.p.k.).

Warto zauważyć, iż kwestia ta została aktualnie odmiennie uregulowana niż w kodeksie postępowania karnego z 1969 r. Według art. 168 k.p.k. z 1969 r. dopuszczalne było skorzystanie z prawa do odmowy zeznań z konsekwencjami określonymi w tym przepisie „nie później niż przed rozpoczęciem zeznania na rozprawie przed sądem pierwszej instancji”, podczas gdy w art. 186 § 1 k.p.k. mowa o „pierwszym zeznaniu na rozprawie przed sądem pierwszej instancji”. Czyniąc punktem wyjścia literalne brzmienie przepisu art. 186 § 1 k.p.k. należy zauważyć, że przepis odnosi przymiotnik „pierwsze” do zeznania, nie zaś do rozprawy, co może prowadzić do wniosku, że odmowa składania zeznań, skutkująca konsekwencjami określonymi w art. 186 § 1 k.p.k., może nastąpić nie tylko na pierwszej, ale także na kolejnych rozprawach, byleby nastąpiło to przed rozpoczęciem pierwszego przesłuchania na danej rozprawie. Zdaniem Sądu Najwyższego, literalna wykładnia przepisu art. 186 § 1 k.p.k. może jednak prowadzić także do innych wniosków. Można mianowicie przyjąć, że jeżeli świadek

złożył zeznanie na rozprawie przed sądem pierwszej instancji, to zeznanie składane na kolejnej rozprawie nie jest już zeznaniem pierwszym, choćby na tej rozprawie następowało po raz pierwszy. Za taką też wykładnią Sąd Najwyższy się opowiedział, wychodząc z założenia, że gdyby zamiarem ustawodawcy było zapisanie w art. 186 § 1 k.p.k. szerszej gwarancji dla osób uprawnionych do odmowy zeznań, użyłby sformułowania „pierwsze zeznanie na danej rozprawie”. Dlatego też, zgadzając się z zapatrywaniem T. Grzegorzcyka (Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 1998, s. 380), należy przyjąć, że konsekwencje odmowy składania zeznań, o których mowa w art. 186 § 1 k.p.k., nie wchodzą już w rachubę po uchyleniu orzeczenia (odmiennie, na gruncie poprzednio obowiązującego kodeksu postępowania karnego, co podkreślił Sąd Najwyższy w wyroku z 10 listopada 1980 r., I KR 259/80, OSNKW 1981, z. 4-5, poz. 26), jak również w postępowaniu prowadzonym po stwierdzeniu nieważności orzeczenia oraz w razie prowadzenia rozprawy do początku, jeśli tylko uprzednio świadek złożył zeznanie na rozprawie przed sądem pierwszej instancji.

Odmiennie kształtuje się sytuacja wówczas, gdy oświadczenie o skorzystaniu z prawa do odmowy zeznań złożone zostało po rozpoczęciu pierwszego zeznania na rozprawie, a także wówczas, gdy osoba korzystająca z uprawnienia przewidzianego w art. 182 § 1 k.p.k. – po uprzednim złożeniu zeznań - została wezwana do złożenia zeznania na kolejnym terminie tej rozprawy lub na kolejnej rozprawie. Oświadczenie takie jest dopuszczalne, ale nie powoduje konsekwencji, o których mowa w art. 186 § 1 k.p.k. W takiej sytuacji aktualizuje się zatem kwestia odtworzenia jej uprzednio złożonych zeznań, czyli kwestia przedstawiona w drugim z pytań prawnych przedstawionych przez Sąd Okręgowy w P.

V. W sprawie, w której wyłoniło się to zagadnienie, świadkowie Janusz G. i Katarzyna G., wprawdzie przed pierwszym przesłuchaniem na rozprawie prowadzonej od początku w dniu 20 stycznia 2000 r. oświadczyli,

że zamierzają korzystać z przysługującego im prawa do odmowy zeznań, niemniej jednak uprzednio już złożyli zeznania zarówno podczas pierwszego rozpoznania sprawy w pierwszej instancji, a także po przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania. Oświadczenie o skorzystaniu z prawa do odmowy zeznań nie zostało zatem złożone przed rozpoczęciem pierwszego zeznania na rozprawie przed sądem pierwszej instancji w rozumieniu art. 186 § 1 k.p.k.

Biorąc powyższe pod uwagę, Sąd Najwyższy doszedł do przekonania, iż drugie z przedstawionych do rozstrzygnięcia pytań prawnych spełnia warunki, o jakich mowa w art. 441 § 1 k.p.k., jako że wyłoniło się przy rozpoznawaniu środka odwoławczego, a od treści odpowiedzi na to pytanie zależy rozstrzygnięcie sprawy.

Odnosząc się do rozważań zawartych w uzasadnieniu postanowienia Sądu Rejonowego w P. z dnia 10 października 2000 r., należy przyznać, że w istocie w kodeksie postępowania karnego brak jest przepisu, który *expressis verbis* pozwalałby na odczytanie lub ujawnienie treści zeznań świadków, którzy skorzystali z prawa odmowy zeznań po rozpoczęciu pierwszego zeznania na rozprawie przed sądem pierwszej instancji. Atoli przyjąć należy, że podstawę tę stanowi interpretowany *a contrario* przepis art. 186 § 1 k.p.k. Zaakceptowanie odmiennej interpretacji tego przepisu nie miałoby żadnego sensu, albowiem jej rezultatem byłaby konieczność przyjęcia, że dowodowe wykorzystanie uprzednio złożonych zeznania świadka uprawnionego do odmowy ich złożenia nigdy nie byłoby możliwe, albowiem w razie złożenia oświadczenia o skorzystaniu z uprawnienia przewidzianego w art. 182 § 1 k.p.k. przed rozpoczęciem pierwszego zeznania na rozprawie przed sądem pierwszej instancji stałby temu na przeszkodzie przepis art. 186 § 1 k.p.k., w razie zaś złożenia takiego oświadczenia później, dowodowemu wykorzystaniu uprzednio złożonych zeznań stałby na przeszkodzie brak podstawy ich odczytania (ujawnienia).